

QUATRE DÈCADES DE PROGRAMES D'ESTUDIS INDEPENDENTS

Xavier Antich

Director del Programa d'Estudis Independents del MACBA (PEI). És doctor en filosofia, escriptor i professor de teoria de l'art a la Universitat de Girona.

Conferència de Doug Ashford, membre de Group Material, en el marc del seminari *Els nous productivismes*, Auditori MACBA, març de 2009

Classe del Programa d'Estudis Independents del MACBA amb Xavier Antich, Centre d'Estudis i Documentació del MACBA, octubre de 2010

La història dels Independent Studies Programs (ISP) té originàriament la seva arrencada emblemàtica i gairebé fundacional en les activitats desplegades des del Whitney Museum of American Art, de Nova York, i és alhora indes- triable d'un cert moment teòric i polític, en l'àmbit dels estudis artístics, que cristal·litza, en la seva forma potser definitiva, a la dècada dels setanta. Retrospectivament, no resulta exagerat comparar la seva influència, en l'esfera global de la pedagogia artística teòrica i política, amb allò que van representar els tallers Vkhutemas fundats a la Unió Soviètica als anys vint. En qualsevol cas, potser el més essencial del que aleshores es va posar en joc tenia a veure, si és possible conceptualitzar-ho en aquests termes, amb una doble impugnació i, correlativament, amb una doble proposta: d'una banda, la consciència de la irreversibilitat del procés que ja havia trencat els compartiments estancs entre pràctica artística, en un cert sentit, i reflexió crítica o elaboració teòrica, en un altre; diferents modulacions de l'art conceptual o polític ja havien introduït el que, amb el temps, esdevindria una de les mutacions més rellevants dels temps que vindrien, és a dir, la constatació d'una nova forma de pràctica que no espera una conceptualització o teorització posterior, sinó que és, i es reivindica, de ple dret, com a teoria sobre els seus propis significats i sobre el sentit mateix de la pràctica artística, així com sobre la seva dimensió social; aquestes mutacions acabarien per modificar, profundament, la naturalesa dels Fine Arts Studies pràcticament a tot arreu. D'altra banda, la consciència, no menys irreversible, que els estudis acadèmics d'història de l'art i pràctiques museístiques patien una, diguem-ne, desforestació en tots els àmbits d'aquells focus d'atenció que, per contra, determinaven les noves tendències en les pràctiques artístiques, cosa que, al seu torn, va forçar, també en molts àmbits, una reformulació dels estudis acadèmics vinculats

a les velles històries de l'art. Aquest era, en cert sentit, el doble àmbit d'implicació en què es desplegaria l'experiment dels ISP.

Que la història dels ISP hagi de ser considerada de forma indestruïble al costat de l'evolució del pensament crític també és, a hores d'ara, una evidència. No és estrany que el programa de l'ISP del Whitney, als anys setanta, es configuri al voltant de certs nuclis teòrics determinats per la semiòtica, el postestructuralisme, el feminisme i el marxisme, que vénen a donar sentit concret i determinat al «gir teòric» que es troba a la medul·la fundacional dels ISP. Així, doncs, a la re vinculació de teoria i pràctica artística, i a la necessitat de construir un espai fora dels marges del saber institucional i acadèmic (respecte del qual els programes afirmaven el seu caràcter «independent»), així com també fora de les seves servituds orgàniques, els ISP van afegir un ingredient pròpiament pedagògic que tenia a veure amb diversos formats més adreçats a la producció de sabers travessats de formes pràctiques que amb la transferència de coneixements.

Quatre dècades després de la seva posada en marxa, els ISP s'esforcen a tot arreu per definir encara el sentit del seu caràcter «independent» i la naturalesa del saber en la producció del qual estan, amb més o menys intensitat, compromesos. El programa del Whitney, per exemple, s'organitza ara en tres programes, interconnectats, tot i que conceptualment distingits, en formació artística, formació de comissariat i estudis d'història i crítica d'art. Altres centres, tanmateix, assagen fórmules menys estereotipades i potser més exigents des del punt de vista epistemològic, com és el cas modest de l'ISP de l'Escola de Artes Visuais Maumaus (Lisboa) i sobretot del programa Campus Expandido del MUAC (Mèxic), de més nova implantació, i que reafirma la urgència de repensar el museu, encara, com a àmbit de producció de coneixement crític. El Programa d'Estudis Independents (PEI) del MACBA, que va començar formalment al gener de 2006 (tot i que es va anar definint com a tal durant les activitats que el van precedir al llarg de cinc anys), va néixer en aquest marc de replantejament dels ISP, intentant de reubicar-los, sobretot, davant dels reptes de la nova situació generada pel capitalisme cognitiu i per l'ofensiva d'una nova onada de discursos que propugnaven, ja obertament, l'assimilació de qualsevol experiència cultural als processos de consum. La repolitització de la pràctica pedagògica en l'àmbit de les arts, així com la necessitat de replantejar la seva dimensió social, i l'assumpció explícita i militant del «gir teòric» que havia definit la irrupció, quatre dècades abans, dels ISP, no era, per tant, sinó una forma, sens dubte medul·lar, de retrobar el sentit per a un Programa d'Estudis que volia continuar fent del seu caràcter «independent» l'essència dels nous reptes.

El PEI del MACBA, abans de la seva posada en marxa, havia estat precedit per una sèrie d'iniciatives i activitats (en forma de conferències, seminaris i cursos) que intentaven definir els diferents focus conceptuals, teòrics i pràctics que havien de constituir, amb el temps, les seves línies mestres. Amb això, s'intentava obrir la reflexió i la investigació sobre les pràctiques artístiques a la teoria i crítica del discurs, sorgi-

des a partir del postestructuralisme, les tecnologies del gènere en els feminismes crítics i la teoria *queer*, la psicoanàlisi i la teràpia, les diverses formes d'imaginació política vinculades a l'activisme social i polític, l'estudi i l'anàlisi de les transformacions i els processos urbans i la crítica de l'economia de la cultura. En tots aquests fronts, el PEI va comptar amb acadèmics i professors universitaris, artistes i comissaris, teòrics i crítics de la cultura, així com amb diversos agents socials implicats en l'activisme social i polític, el moviment veïnal, la renovació pedagògica i el treball i la investigació museística. A partir d'aquest desplegament i d'aquestes complicitats, l'any 2006 el MACBA va posar en marxa aquesta iniciativa, pionera a Espanya, d'un Independent Study Program que va comptar, des del primer moment, amb el marc adequat d'un museu que volia fer del coneixement, la recerca i la producció del discurs el centre medul·lar de les seves pràctiques.

De la mateixa manera que l'evolució dels inicis dels ISP va anar de la mà d'una evolució paral·lela en l'àmbit dels *cultural studies*—especialment els estudis de cultura visual, així com estudis feministes, subalterns i, en general, crítics—, la reflexió sobre l'evolució mateixa de la naturalesa «independent» dels ISP, durant la darrera dècada, és inabordable si no és avaluant com els propis ISP han forçat l'evolució dels *academic programs* en les institucions universitàries més avançades. És el que, en certa manera, es pot analitzar en programes com el Master of Arts Program d'estudis de comissariat del Bard College (Nova York); el Master of Science in Visual Studies del MIT Program in Art, Culture and Technology (Cambridge, MA); el Master in Modern Art: Critical & Curatorial Studies (MODA) de la Universitat de Columbia (Nova York); el Curatorial Practice Program & Visual and Critical Studies, del California College of Arts & Crafts (San Francisco); o, per esmentar-ne els més rellevants a Europa, els diversos programes de postgrau del Goldsmiths College de la Universitat de Londres i del Royal College of Art (també de Londres), els Critical Studies de la Malmö Art Academy (Universitat de Lund, Malmö), la oferta de Kunstraum de la Universitat de Luneburg (Alemanya) i el programa de comissariat ofert per De Appel Arts Center (Amsterdam).

No és aquest el lloc per fer el balanç d'aquest diàleg entre els ISP i els programes acadèmics durant els darrers anys, tot i que potser davant d'una certa uniformització generalitzada dels programes (i fins i tot per part dels noms singulars implicats) no és del tot impertinent plantejar-se la consideració del «lloc» des del qual aquests espais de producció del saber es defineixen com una qüestió encara pendent. I, per això, potser no fóra una idea peregrina repensar el lloc privilegiat que Nova York com a «ciutat» va ocupar en la definició de la primera fase de l'ISP del Whitney. Si els ISP avui, com sempre, han de repensar la seva comesa, això hauria d'implicar, en primer lloc, que sàpiguen quin és el seu lloc; qüestió que implica, entre d'altres, definir, encara que sigui de forma problemàtica i dialèctica, el lloc d'enunciació amb el qual estan compromesos, els processos de subjectivació que consideren que cal promoure, i l'esfera social i pública a la qual aspiren. No sembla poca cosa.